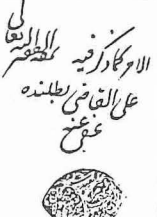
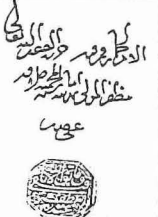
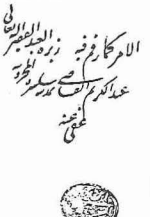

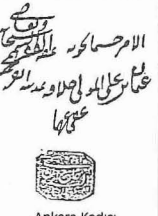
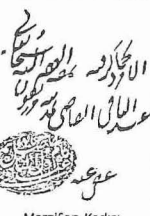
 Bursa Kadisi İsmail b. Pîrî (BA, Ali Emîrî Efendi, I. Ahmed Devri, nr. 395)	 Talende Kadisi Ali (BA, Ali Emîrî Efendi, İbrâhîm Devri, nr. 448)	 Amasya Kadisi Muzaffer (BA, Ali Emîrî Efendi, IV. Mehmed Devri, nr. 10.183)	 Silistre Kadisi Abdülkerim (BA, Ali Emîrî Efendi, IV. Mehmed Devri, nr. 11.179)
 Hezergrad Kadisi Mustafa (BA, Ali Emîrî Efendi, III. Murad Devri, nr. 439)	 İstanbul Kadisi Ahmed b. Hüseyin (BA, A.RSK, Dosya 4, Belg., nr. 43)	 Ankara Kadisi Ali b. Osman (BA, Ali Emîrî Efendi, IV. Mehmed Devri, nr. 2192)	 Merzifon Kadisi Abdülbâki (BA, Ali Emîrî Efendi, IV. Mehmed Devri, nr. 10.225)

Bazı
kadılara ait
hüccet
tasdik
formülleri

HÜCCET

(الحجة)

Ta'dîlin üçüncü derecesini gösteren
hadis terimi.

Sözlükte "bir şeyin ispatına yarayan delil" anlamına gelen hüccet, hadis terimi olarak "bir râvinin rivayeti delil sayılacak derecede güvenilir olması" demektir. Ta'dîl lafızlarını kendi aralarında derecelendiren İbn Ebû Hâtîm, Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü's-Salâh'a göre birinci, Zehebî'ye göre ikinci, İbn Hacer ve onun taksimini benimseyenlere göre ise üçüncü derecedeki ta'dîl lafızları arasında yer alan hüccet terimi, bir râvi hakkında tekrarlanarak (hüccet hüccet) veya aynı dereceden başka bir lafızla birlikte kullanıldığında (sika hüccet) onun ikinci derecede güvenilir bir kimse olduğunu ifade eder. Hüccet olan bir râvi, dinî ve ilmi yönden güvenilir olduğu için gerek rivayet ettiği hadisler gerekse râviler hakkında yaptığı değerlendirmeler, başka bir destekleyici rivayete (âdid) gerek duyulmadan delil olma özelliği taşır. Hüccet sayılan râvilerin rivayetleri birinci derecede sahih hadisler olup başta Şahîhâyn olmak üzere İbn Huzeyme ve İbn Hibbân gibi muhaddislerin sahih hadisleri derlemek amacıyla yazdıkları eserlerde bulunur.

Hüccet kelimesi, oldukça geç döneme ait bazı hadis usulü kitaplarında 300.000 hadisi sened ve metinleriyle ezberleyen, senedlerdeki râvilerin biyografilerini, dinî ve ilmi durumlarını cerh ve ta'dîl ilmi açısından iyi bilen hadisçilere verilen, "hâfız" unvanından daha yüksek bir rivayet unvanı olarak da tanımlanmakta olup ilk dönem hadisçileri arasında böyle bir tanıma rastlanmamakta (Abdülfe'tâh Ebû Gude, s. 126), râvinin üst dereceden ta'dîlini ifade eden bir dirayet unvanı kabul edilmektedir. Nitekim râvilerle ilgili biyografi kaynaklarında birkaç bin veya birkaç yüz hadisi ezbere bilenler hakkında da hüccet tabiri kullanılmış; tâbiîn muhaddislerinden Şu'be b. Haccâc 2000, Hişâm b. Urve 1000, Sâbit el-Bünânî 250 ve Yûnus b. Ubeyd 200 civarında hadis rivayet ettikleri halde Zehebî tarafından hüccet olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan çok hadis ezberlemesi sebebiyle hüccet olmaya en lâyük sahâbî olan Ebû Hüreyre'ye nisbet edilen toplam rivayet sayısı 5000'in üzerindedir. Hüccetin râvinin ezberindeki hadis sayısına bağlı bir terim olarak kullanılması Ali el-Kâfî (ö. 1014/1605) ve Münâvî gibi âlimler tarafından ortaya atılmış, Tehânevî ve Bâcûrî gibi müelliflerce benimsenmiş olmakla bera-

aları doğru bulursa imza eder, bulmazsa görüşünü yazarak fetva eminine takdim ederdi. Fetva emini imzaladıktan sonra "yazıla" işaretiyle yazı masasına bırakıldı. Fetva emini i'lâmat müdürünün görüşünü uygun bulmazsa sebebini pusulaya yazarak kendisine iade eder; fetva emini başkanlığında i'lâmat müdürü, re'îsü'l-müsevvidin ve fetva emini muavini toplanarak müzakere ettikten sonra ge-reği kararlaştırılır, ihtilâf halinde fetva emininin görüşü tercih edilirdi. İcâbi derkenar suretiyle yazılan hüccet fetva emini ve i'lâmat müdürü tarafından mühürlenip onaylanır, re'sen gelenler sahiplerine verilir veya verilmek üzere geldiği yere iade edilirdi. Temyiz suretiyle gelenler tasdik edilirse Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyye Dairesi'ne havale edilirdi (Berkî, s. 84-85; DîA, XII, 498).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rîfât, "hüccet" md.; *Türk Hukuk Lugatı*, Ankara 1944, s. 134, 471; BA, Ali Emîrî (AE), II. Bayezid Devri, nr. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 71; Fâtih Devri, nr. 33; Kanûnî Devri, nr. 172, 303, 307; II. Selim Devri, nr. 29; III. Murad Devri, nr. 381, 439, 440; III. Mehmed Devri, nr. 15, 97, 158-160, 163-164, 166; I. Ahmed Devri, nr. 395, 692; İbrâhîm Devri, nr. 448, 483; IV. Mehmed Devri, nr. 1740, 1953, 2015, 2067, 2068, 2192, 2410, 2412; Safedî, *el-Vâfi* (nşr. B. Radtke), Wiesbaden 1979, s. 336-337; Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id* (nşr. Fâik Ahmed Mahmûd), Küveyt 1982, s. 32; Molla Hüseyin, *Dürrü'l-hükkâm*, II, 415, 416; Hâcibzâde Muhammed b. Mustafa, *Bidâ'atü'l-hükkâm fi ihkâmî'l-ahkâm*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2273, vr. 1^b; Debbâğzâde Nûman Efendi, *Tuhfetü's-sükûk*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 112, vr. 220^a-231^a; *Mecmûatü's-sükûk ve'l-hüccet*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1063, vr. 1^a-29^a, 55^b-60^b; Hızır b. Osman, *İlm-i Sak*, Süleymaniye Ktp., Âşir

Efendi, nr. 131, vr. 191^a-192^a; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, IV, 367, 551-556, 718-719, 816-822; "13 Safer 1276/1859 Tarihli Bil-Umum Mahâkim-i Şer'iyye Hakkındaki Nizâmname", *Düstur*, Birinci tertip, I, İstanbul 1289, s. 301-304; "Bilâ Beyyine Mazmunıyla Amel ve Hükküm Caiz Olabilecek Surette Senedât-ı Şer'iyyenin Tanzimine Dâir 4 Cemâziyelulâ 1296/1879 Tarihli Tâlimatname", a.e., IV (1296), s. 78-85; "15 Zilhicce 1290/1874 Tarihli Sicillât-ı Şer'iyye ve Zabt-ı Deâvî Cerideleri Hakkında Tâlimat", a.e., IV (1296), s. 83-85; Ahmed Âsım - İbnü'r-Rızâ Mahmud Celâleddin, *Evâmîr-i Mukarrerât-ı Şer'iyye Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 34-61, 95-114; Bilmen, *Kamus*², VIII, 118; Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili (haz. Halit Oğan), Ankara 1958, tür.yer.; Ali Himmet Berkî, *İslâm Şeriatında Kaza*, Ankara 1962, s. 84-85; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 108; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve İstihlâhlar*, İstanbul 1973, s. 175-176; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 138-140; Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1979, I, 501; V. Boskov, "Die hüccet-Urkunde-Diplomatische Analyse", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 81-87; Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku*, İstanbul 1986, s. 12-17; Ahmet Akgündüz, *Şer'iye Sicilleri Mahiyeti: Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, İstanbul 1988, s. 21-28; Mustafa Oğuz, *Hüccetlerin Diplomatik Yönden Tahlili* (yüksek lisans tezi, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Süreyya Farukî, "Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıl Kadî Sicillerinde Kaydolan Ev Satışlarıyla İlgili Belgelerin Şekil Açısından Değişimi", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan - 2 Mayıs 1986) Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 201-210; Mehmet İpşirli, "İlmiye Mensublarının İmza ve Tasdik Formülleri", a.e., s. 177-200; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik*, İstanbul 1994, s. 350-359; Pakalın, I, 865; L. Gardet, "Hudjdia", *EI*² (İng.), III, 543-545; Ferhat Koca, "Fetvahâne", *DİA*, XII, 498.

MUSTAFA OĞUZ - AHMET AKGÜNDÜZ

ber fazla kabul görmemiştir. Bu sebeple hüccetin, bir dirayet lafzı olarak hadis ilimlerini iyi bilen ve bu konuda sözü delil sayılan kişiler hakkında kullanılması daha uygundur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 37; İbnü's-Salâh, *Üllümü'l-hadis*, s. 110; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 125, 145, 193; II, 719, 757; III, 821, 901; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, I, 336; Süyûtî, *Tedribü'l-râvî*, I, 342; Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut 1398/1978, s. 235; Abdülfetâh Ebû Gudde, *Ümera'ü'l-mü'minîn fi'l-hadis* (Münzirî, *Cevâbü'l-hâfiz Ebi Muhammed 'Abdi'l-azîm el-Münzirî 'an es'ile fi'l-Cerh ve't-ta'dil* içinde), Halep 1411, s. 126-136; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 132.

MÜCTEBA UĞUR

HÜCCET

(الْحُجَّةُ)

Şîa literatüründe genellikle imam ve ondan sonra en yetkili kişi anlamında kullanılan bir terim.

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiği düşüncesi etrafında birleşen siyasî gruplar, bu düşüncelerini dinî açıdan temellendirmeye çalıştıkları II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren hüccet kelimesini sözlük anlamının dışında daha çok "imam" ya da "mehdî" mânasında kullanmaya başlamışlardır. Henüz itikadî ve fikhî görüşlerin açıklık kazanmadığı ilk dönemde bazı aşırı Şîi fırkalar Hz. Ali'yi, onun Allah katındaki makamına vâkıf olduğuna inandıkları Selmân-ı Fârisî'yi ve Kerbelâ hadisesinin intikamını almak için harekete geçen Muhtâr es-Sekafî'yi bazan mehdî, bazan da Allah'ın hücceti olarak tavsif etmişlerdir. İmâmetin Allah ve Peygamber'i tarafından nasla bildirildiği fikrinin Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık zamanında tartışılmaya başlanmasıyla birlikte bazı çevrelerde imamların Allah'ın hücceti olduğu, onları tanımayanların hüccetsiz kalacağı ileri sürülmüştür. Daha sonra imam sayısını on iki ile sınırlayan İmâmiyye Şîası ile bâtinî bir karakter taşıyan İsmâiliyye fırkaları arasında hüccet kelimesi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

On İki İmam Şîliği'nde hüccet çeşitli mânalarda ele alınmıştır. Bunlardan ilkinde göre hüccet, Hz. Peygamber'le birlikte diğer peygamberler için ortak bir isim olarak kullanılır (Küleynî, I, 169, 178, 188, 382). Resûl-i Ekrem'den sonraki ilk imam Hz. Ali'nin hüccet olduğu düşüncesi yanında, Allah'ın bütün topluluklar için bir kılavuz (hâdî) gönderdiğini belirten âyetin (er-

Ra'd 13/7) imamlara da delâlet ettiği düşüncesinden hareketle bütün imamlar hüccet olarak kabul edilmiştir (a.g.e., I, 168, 178, 188, 189, 192, 196, 204, 270, 382, 447). Bu sebeple kütüb-i erbaadan *el-Kâff*'nin müellifi Küleynî peygamberlik ve imâmet hakkındaki hadisleri "Kitâbü'l-Hüccce" başlığı altında bir araya getirmiştir (I, 168-548). Çeşitli dönemlerde bu konuyu işleyen "Kitâbü'l-Hüccce"ler yazılmışsa da (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, VI, 256) bu adlandırma kelâm kaynaklarında "risâlet" ve "imâmet" başlıkları altında işlenmiştir.

İmâmiyye Şîası'ndaki diğer bir kullanıma göre hüccet on iki imamı ifade etmektedir. Hadis kaynaklarında Allah'ın yeryüzünü hiçbir zaman hüccetsiz bırakmayacağı, dünyada iki kişi kalsa bile birinin hüccet olacağı, Allah'ın ve O'nun emirlerinin ancak hüccet sayesinde bilinebileceği, kıyamete kadar gelecek hüccet sayısının on iki ile sınırlandığı hakkında çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Hz. Ali'nin dünyanın hüccetsiz kalmaması için dua ettiği, hüccetin çekilmesi durumunda bütün insanlarla birlikte yeryüzünün batacağı, hüccetin kıyametten kırk gün önce çekilip alınacağı, yahut insanların hüccetsiz bırakıldıkları gerekçesiyle Allah'a itiraz etmemeleri için en son ölecek kişinin hüccet olacağı (Küleynî, I, 178-180, 330) gibi rivayetlerin IV. (X.) yüzyıldan sonra kaynaklarda yer alması, imâmet konusunu dinî temele dayandırmaya çalışan Şîa'nın görüşlerini hadislerle delillendirmeye çabası olarak görülmelidir. On iki imamın hüccet olarak anılması İmâmiyye'de genel kabul görmüş ve uygulamaya da yansımıştır. Bugün bazı Şîi camilerinde kâmet sırasında Ali ve on bir çocuğunun Allah'ın hücceti olduğu "eşhedü enne Aliyyen ve ahade aşere evlâdehü hüccecullah" ibaresiyle ifade edilmektedir. Ayrıca hüccetlerin diğer insanlardan farklı yaratıldığı, bütün dillerin ve neseplerin kendilerini öğrettiği, yaratılanların ecellerini, ortaya çıkması ve çıkacak olayları bildikleri hususu İsnâaşeriyye hadis kaynaklarında zikredilmektedir (a.g.e., I, 509).

Diğer bir kullanıma göre hüccet imamlardan yalnız on ikincisinin lakabıdır. On birinci imam Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed'in geleneğe göre ismen anılması doğru olmadığı için başka bazı lakaplarının yanında hüccet olarak da anılmıştır. Muhammed b. Hasan'a nisbet edilen bir hadiste o kendisinin Allah'ın hücceti olduğunu açık bir şekilde söylemiştir (a.g.e., I, 328, 333). Hüccet on ikinci imamın "gâib, muntazar" ve "sâhibü'z-zamân"dan sonra en çok kullanılan lakabıdır. Nitekim

hadis derleyicisi Meclisî'nin on iki imamla ilgili rivayetleri *Târîhu'l-hüccce* adıyla yayımlanmıştır (*Bihârü'l-enuâr*, s. LI, LII, LIII). Ali el-Yezdî, on ikinci imamın hayatta olduğunu ve bir gün dünyaya döneceğini anlatmak üzere kaleme aldığı eserine *İlzâmü'n-nâşib fi işbâti'l-hücceti'l-gâ'ib* adını vermiştir.

İmâmiyye'nin bir kullanımına göre de hüccet Şîi hadis râvilerini ifade etmektedir. İlgili rivayetlerde belirtildiği üzere on ikinci imam Muhammed b. Hasan, toplumla irtibatını sefirler aracılığıyla sürdürdüğü küçük gaybetten büyük gaybete intikali sırasında son sefere gönderdiği tevkî'lerin birinde başka bir sefir gelmeyeceğini, ortaya çıkan meselelerin çözümünü için hadis râvilerine başvurulması gerektiğini, zira onların kendisinin hücceti olduğunu belirtmiştir (İbn Bâbeveyh, II, 484). Çok yaygın olmayan bu kullanım Usûlî-Ahbârî ayırımından sonra kısmen farklı bir anlam kazanmıştır. Ahbârîler imamlardan gelen rivayetleri delil kabul ederken Usûlîler aynı zamanda bunlardan hüküm çıkaran müctehidler de bir bakıma on ikinci imamın hücceti saymışlardır.

İsmâiliyye'de hüccet dönemlere ve gruplara göre farklı anlamlarda kullanılmıştır. Başlangıçta gerek Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu İsmâil'i gerekse İsmâil'in oğlu Muhammed'i imam kabul eden gruplar bunların vefatından sonra gerçekte onların ölmediğini, bir gün yeryüzüne döneceklerini iddia etmiş, gizlilik döneminde temsilcilerine hüccet adını vermişlerdir. İlk dönemde, yeryüzünde daima yaşayan bir imamın bulunacağı ve şartlara göre bunun âşikâr veya gizli olabileceği ileri sürülmüştür. İmamın âşikâr olması durumunda hüccetin gizli, aksi halde hüccetin âşikâr olacağı söylenmiştir. İmaama giden yolun kendisinden geçtiği kabul edilen hüccet, tıpkı imam gibi her şeyi Allah'ın doğrudan kalbine ulaştırması ile bilir. Buna göre hüccet imamın gizliliğinde onun vekili durumundadır. Öte yandan dünyanın on iki bölgeye ayrıldığı, her bölge için imamı temsil etmek üzere on iki yahut yirmi dört hüccet bulunduğu, ancak bunlardan birinin en büyük hüccet olduğu, imamın zâhir döneminde bir kısmının imama beraber bulunduğu belirtilmiştir. Bu anlamda hüccet imamın varlığının delili demektir. Fâtımîler döneminde imamdan itibaren müntesibe kadar on iki merteye halinde geliştirilen dâilîk sisteminde hüccet, imama başdâî arasındaki bir derecenin sahibi olup Selmân-ı Fârisî'nin Hz. Ali ile olan yakın münasebetleri ölçüsünde imamın nâibidir. Bazan buna, kendisine işlerin havale edildiği ki-